



*М. Пина (Maria Helena Mesquita Pina) е преподавателка в Университета в Порто. Проведа е много научни изследвания върху динамиката и проблемите на селските области в Португалия, особено в Североизточната част на страната (региона Douro) и в планинските райони. Тези изследвания са насочени към разработване на стратегии за териториално развитие.*

## ИЗКЛЮЧИТЕЛНОТО ЛАНДШАФТНО РАЗНО- ОБРАЗИЕ В СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ НА ПОРТУГАЛИЯ ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА РАЗВИТИЕ НА ПРИМЕРА НА КЛАСИФИЦИРАНИЯ ВИНАРСКИ РЕГИОН ДОРУ\*

### Въведение

Португалия, страната на най-западната нация на европейския континент, се откроява като една особено разнообразна ландшафтна мозайка, и едновременно с това е изключително привлекателна поради съчетанието на множество фактори, с различни нюанси на регионално ниво. Те са както природни, така и социални и исторически, и дори политически. Именно в този контекст на изключително разнообразен релеф, съчетаващ планинска северна част и обширни хълмисти области на юг с надморска височина, рядко надвишаваща 500 м, изграден от преобладаващо гранитни скали, разнообразени с шисти и други скални видове, е и съществуващото почвено разнообразие. Хетерогенността на ландшафтната картина се подчертава още повече благодарение на факта, че макар и да преобладава климатът от средиземноморски тип, континенталните характеристики се засилват от запад на изток, като валежите бързо намаляват, докато средногодишните температури и температурните амплитуди растат. Това изостря проблемите с водните ресурси в южната вътрешна част на страната.

Социалният аспект също акцентира върху представените по-горе диспаритети. Всъщност населението от 10,618 млн. жители (по данни на Националния статистически институт на Португалия от 2007 г.) също засилва тези асиметрии, предвид струпването му по крайбрежието. Точно там се намират и основ-

ните градски центрове, включително столицата Лисабон (около 500 000 жители) с прилежащия ѝ регион, включва 2,5 милиона жители (по данни на НСИ на Португалия от 2007 г.). Същевременно на север гр. Порто наброява около 240 000 жители (1,5 млн. с прилежащия регион, по данни на НСИ на Португалия от 2007 г.).

В демографски аспект могат да се посочат и други проблеми. Ако се върнем в 2001 г., когато се проведеха последните преброявания на населението, без усилие ще констатираме застаряването на португалското население, чиято средна продължителност на живота е почти 78 години, а раждаемостта е изключително ниска, редуцирана до 3. Вътрешният брутен продукт на глава от населението, от своя страна, се доближава до 76 % от средното равнище за ЕС, като населението е заето предимно в сектора на услугите (67,8 %), докато заетото в обработващата промишленост население е само 28,2 %, в добивния сектор – 13 % (12 % от които – в селското стопанство).

При това положение е уместно да се постави въпроса за значението на селскостопанския сектор в Португалия. И в тази връзка, какво е стратегическото позициониране на селските райони в момента в Португалия?

Както се вижда от изнесените по-горе данни, физико-географските условия невинаги са твърде благоприятни – особено климатът, с подчертаните континентални характеристики, както и недостигът на

\* Статията е написана специално за сп. „География '21“

водни ресурси, най-вече в южните гранични региони. Ето защо почвите невинаги са плодородни, особено във вътрешността на страната, макар и разнообразни вследствие геоложката основа. Така се открояват резки контрасти и във възможността за използване на почвите.

От друга страна, макар в Португалия да преобладават в изключително висока или в значителна степен селските райони, проблематичните аспекти там са много предвид факта, че брутният доход на глава от населението е около една трета от този в градовете (Министерство на земеделието, развитието на селските райони и рибарството, 2007), а демографското застаряване е очевидно, тъй като повече от 40 % от местното население вероятно<sup>1</sup> е над 65-годишна възраст, като малка част от него е със завършено техническо или друго образование. В действителност се касае за райони с отчетлив демографски срив, където вече е обичайна гъстота на населението под 40 души/км<sup>2</sup>, докато средната гъстота на населението в страната е почти 116 души/км<sup>2</sup>.

Но трудностите не се изчерпват само със социалния аспект, тъй като структурата на земеделските стопанства също представлява проблемен момент. Преобладават дребните ферми (с по-малко от пет хектара използвана земеделска площ) от фамилен тип, най-вече в Северозападна Португалия. В действителност, около 90 % от фермите, установени там, не достигат и 5 хектара площ, като повече от 50 % от тях не достигат дори 2 хектара. Тази ситуация се усложнява и от високата степен на разпръснатост на земеделските блокове, като средната стойност за страната е 5,8 блока/земеделско стопанство. На юг, в провинция Алентежу, се наблюдава подобряване на ситуацията в това отношение поради фактът, че там са останали стопанства с най-оптимални размери и най-добра инфраструктура, и по-специално – по отношение на пътища и техническо оборудване. В крайна сметка като най-тревожна е сочена ситуацията в Северна Португалия.

Накратко, въпреки че в португалския селскостопански сектор е заето около 12 % от населението в активна трудова възраст, то е с нисък културен и технически профил и разчита за препитанието си на сектор с много слаба земеделска структура. Подобна ситуация затрунява модернизацията и повишаването на производителността – факти, които вероятно биха били преодолени, ако е налице ефективна организация за обединяване в сдружения и кооперации. Съществуващото положение е резултат от лошо планиране, предвид второстепенната роля, отредена на селскостопанския сектор, както и от самия начин на наследяване на фамилните име-

ния, институционализиран от законовата рамка, силно допринасяща за наличието на значителна раздробеност и разпръснатост на собствеността. Изключение се наблюдава в централната вътрешна част на страната и особено на юг в Алентежу.

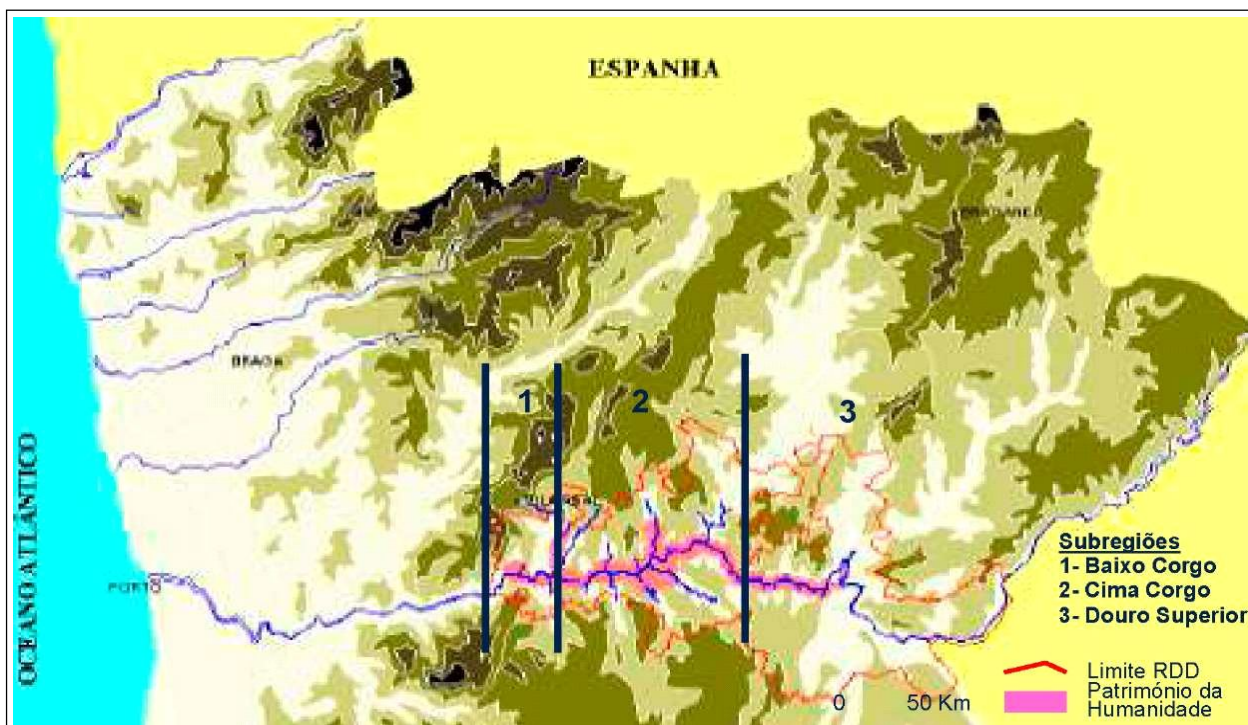
Това води до пречки при оползотворяването на различни възможности и при представянето на проекти, кандидатстващи за субсидии от ЕС, достъпни чрез програмата PRODER (Програма за развитие на селските райони – бел. прев.). По този начин все по-често ландшафтът е белязан от изоставени земеделски земи. Въпреки това не можем да пренебрегнем факта, че в някои от регионите се забелязва предприемаческа прослойка, инвестираща в големи корпоративни единици с човешки ресурси и икономическа рамка на високо ниво, където образованието и капиталът си подават ръка, особено в атрактивни дейности, като свързаните с производство на вино или мляко.

Това се отнася до Класифицирания винен регион Дору, който е всъщност един периферен регион, но мултифункционалността на селскостопанския сектор в него е очевидна в една ландшафтна среда, класифицирана като забележителност от световното наследство.

Класифицираният винен регион Дору:  
обща характеристика

Емблематичен по същността си, Класифицираният винен регион Дору е не само привилегировано място за производството на различни първокласни вина, сред които почетно място заема прословутият Портвайн (Вино ду Порту – Вино от Порто, бел. прев.), но също така е и една съвкупност от многообразни ландшафтни единици, резултат от взаимодействието между природата и човешката дейност. Уместна е метафората „гигантско платно“ (Дунизиу, 1977, с. 122), в което потенциалът и особеностите на региона, в съчетание с разнообразието и промените, настъпващи с различните сезони, през цялата година действат като притегателна сила и това кара редица автори да се позовават на това специално място. Нуну Кашелу, например, казва, че „... пластичното богатство на Дору се крие в богатото разнообразие на контрасти: долини, дълбоки ждрела (...) терасовидни форми, планини, стръмни склонове, плата, язовири, селища и т.н., съчетани с неповторимото богатство от цветове, позволяват да възприемаме Дору като неизчерпаем извор на вдъхновение, гигантско платно, където могат да се влишат всички художествени течения според поривите и въображението на отделния творец ...“ (1999, с. 91). Дору наистина е един

<sup>1</sup> През 2001 г. 17,4 % от населението вече е надхвърлило 65 годишна възраст (Демографски преброявания 2001, Национален статистически институт на Португалия)



Фиг. 1. Основни винарски подрайони в Дору

Fig. 1. Douro Demarcated Wine Region

регион, в който обединяването на множество фактори е довело до появата на един изключително привлекателен ландшафт.

Въпреки отчетливите териториални различия в региона (които, между другото, трябва да бъдат запазени в автентичния им вид и да се търсят възможности за активиране на потенциала им, без да бъдат хомогенизирани), по цялото му протежение на площ от 250 000 хектара именно лозата обосновава спецификата на територията – стгшнените по терасовидните хълмове лозя, някои от които вековни, са най-типичната гледка. Въпреки това, само 45 000 хектара от площта са заети от постоянни лозя<sup>2</sup>.

В тази картина на терасовидни терени по стръмните брегове на река Дору и нейните основни притоци, покрити с лозя, хомогенност обаче не се наблюдава. Точно обратното: откроява се една организация на региона, за която са характерни контрастите, ставащи все по-отчетливи с придвижването от запад на изток, или при изкачване по склоновете, като различията се появяват постепенно и плавно. Те са от физико-географско, социално, икономическо, културно, или дори ландшафтно естество, обосноваващи разделянето на региона на три подрегиона: Байшу Коргу, Сима Коргу и Дору Супериор (Фиг. 1).

При прегледа на тези винарски подрайони се установява, че в най-западния – Байшу Коргу, където се намират градските центрове Вила Риал, Ламегу и Пезу да Регуа, площите с лозя надхвърлят 60 % от територията. В непосредствена близост на изток в подрайона Сима Коргу въпреки регистрираното увеличение на лозята през последните десетилетия, те заемат едва около 45 %, като се отчита по-голямо разнообразие от селскостопански култури. В Дору Супериор, най-източният подрайон, разпространението на лозята надвишава 20 % само в лозарските центрове с богата история, а обичайните за подрайона дялове са под 10 %. Многообразието от фактори от естествен и антропогенен произход допринася за обособяването на тези контрасти.

Въпреки, че регионът Дору е осеян с идилични пейзажи, сред които е разположено обширно архитектурно наследство в допълнение на изключително богатото и разнообразно културно и историческо наследство, има и редица проблеми. Открояват се слабата земеделска структура на стопанствата, (не) контролираното разширяване на лозята (с последващото свръхпроизводство и неговото отражение върху ситуацията в региона), а също така заетото в лозаро-винарския сектор население, което е заста-

<sup>2</sup> По данни от Института по Вината в Дору и Порто, 2009 г.

рвящо и в рецесия и чиито технико-професионални познания по същество са чисто емпирични.

Някои фактори, обуславящи индивидуалността на региона

Обособяването на регионалната рамка и на качеството и спецификата на произвежданите вина, се обуславя от съчетаването на множество параметри, а именно – регионалният контекст, в който се вписват, едафичните и климатични фактори и селекцията на регионални сортове, използвани при производството на вината. Ще разгледаме факторите с ключово значение, като започнем с естествената среда.

В геоморфоложки аспект може да се каже, че долината на река Дору, ориентирана от изток на запад, е най-характерният елемент на ландшафта, като наклонът на склоновете често е със стойности над 30° (преобладават на изток от река Коргу). От друга страна, ако големите разлики в надморската височина са неоспорими, като тя варира от 50 м на брега на р. Дору до над 1000 м в планинските вериги Марау и Монтемуру, обграждащи долината на Дору, то терасовидно разположените лозя се срещат само на височина под 500 м (Пина, 2009). Тази граница може да варира в зависимост от ориентацията на склоновете и степента на защитеност от вятъра, но над 500 метра надморска височина, в действителност, се срещат само по-нискокачествени лозя.

Геоложкият и едафичният строеж, от своя страна, също придават индивидуалност на региона, тъй като лозовите насаждения виреят почти без изключения върху шистови почви с примеси от псамитов пясъчник от горния ордовик, и особено литосоли, при които се отбелязва изобилие от шистови фрагменти над повърхността на почвата (Пина, 2009). Голямата напуканост и фрагментирането на скалната основа улеснява вкореняването на лозите в неуморното им търсене на влага и хранителни вещества. Това е най-характерно за Дору Супериор. Трябва да отбележим още, че изобилието от скални фрагменти ограничава температурните амплитуди на почвата, като я предпазва също така от ерозия при поройни дъждове и забавя скоростта на оттичане на водата. Освен това, самият тъмен цвят на тези почви позволява по-голяма способност за абсорбиране на слънчевата енергия – характеристика, която спомага за по-бързото узряване на гроздето, и по този начин подобрява качеството на виното.

Що се отнася до климатичните условия, също се наблюдават специфични особености, но с различни нюанси. Макар в долината на р. Дору и нейните основни притоци да преобладава средиземноморски тип микроклимат, той търпи промени при по-голяма над-

морска височина. Различни са средно годишната температура и температурната амплитуда, независимо, че като цяло са много високи в целия регион – те се повишават с приближаването към границата с Испания. В действителност, в долината на р. Дору се откроява една „знойна“ атмосфера, която допринася за отличното качество на произведените там вина<sup>3</sup>.

Средните годишни валежи търпят по същия начин дълбоки промени в анализирания регион, като стойностите им винаги са по-ниски в близост до р. Дору, и освен това намаляват в посока изток. От близо 900 мм валежи, регистрирани в град Пезу да Регуа (Байшу Коргу), разположен на по-малко от 100 метра над морското равнище, те се редуцират до 710 мм в Пиняу (Сима Коргу), а в Барка де Алва, на границата с Испания, дори не надвишават 400 мм. От това произтичат проблеми с водните ресурси, особено явни в Дору Супериор.

Очевидно е наличието на климатични градиенти, съпътстващи промените в надморската височина и ориентацията на склоновете или типа почва и съответната растителна покривка: по този начин се откроява една истинска „климатична мозайка“ в региона Дору, макар и с водещ средиземноморски оттенък.

Въпреки, че множество фактори обуславят съществуващата териториална организация, не можем да пренебрегнем факта, че съвкупността от планинските вериги, обграждащи анализирания регион, представляват мощен съюзник за обособяването на тези климатични особености. Планините защитават региона както от влажните атлантически ветрове, така и от преобладаващите през зимата студени и сухи северни и североизточни ветрове. Тези фактори определят своеобразните характеристики на регионалния микроклимат, макар и с известни различия, наблюдаващи се при придвижване от крайбрежието към вътрешността и засилващи се при увеличаване на надморската височина.

В крайна сметка безспорно е въздействието, което физико-географските фактори оказват за постигане на индивидуалния облик на класифицирания регион Дору, но същевременно и за увеличаването на вътрешнорегионалните диспропорции.

**Байшу Коргу.** В този най-западен подрайон преобладават литосоли с шистов произход, с висок процент съдържание на глина и висока степен на фрагментация на шистите. Лозята и лозаровинарството са добре развити и заемат повече от 60 % от общата площ. По отношение на климатичните условия тук средиземноморският тип климат се отличава с по-висока влажност на въздуха и по-ниски средногодишни температури, макар през летния сезон да се задържат максимални дневни стойности от почти 40°C. Годишните валежи достигнат максимални стойности

<sup>3</sup> По бреговете на р. Дору летните температури често превишават 35°C, макар че през зимата могат да паднат до 0ii°C.

в този подрайон, като често надхвърлят 1000 мм, така че, въпреки наличието на шистови почви, при голямата надморска височина, по-влажният климат и меките температури са причина за редуциране растежа на лозята.

**Сима Коргу.** Разположен е на запад от Байшу Коргу и заема бреговете на р. Дору и нейните основни притоци, чиито склонове често надхвърлят наклон от 30°. Развити са шистови литосоли с показател за фрагментиране по-висок от този в Байшу Коргу (Пина, 2007). Тази ситуация улеснява развитието на първокласни лозя и в резултат на това има наличие на най-висока концентрация на големи ферми с корпоративна структура. Този подрегион е „Сърцето на Портвайна“.

**Дору Супериор.** В този най-източен подрайон се намират най-малко лозя – през 2008 г. те са приблизително 15 % от лозята на класифицирания регион Дору<sup>4</sup>. Климатът е със средни летни температури над 28°C, което, в съчетание с годишните валежи под 400 мм, обуславя оскъдни водни ресурси. В този контекст на по-остри геоморфоложки и едафични дадености, едва наскоро започнаха да се отглеждат лозя по склоновете, както и да се разширява площта на лозята с механизизирана обработка. Трябва да се има предвид и все още не много завишената цена на земите. Все още обаче, в пейзажа преобладават бадемовите и маслиновите дървета.

От своя страна, качеството на сортовете също е от основно значение за получаването на регионалните вина, като съществуват типични сортове със специфични органолептични характеристики. Нека добавим, че при най-младите лозя все по-често се използват ограничен брой сортове, но с най-високо качество, резултат от задълбочена научна селекция, в която участват различни организации – както публични, така и частни, включително Университета в Траз-уж-Монтеш и Алту Дору (Калдаш, 2000).

Някои основни моменти в исторически и организационен план

Дору е лозарски регион с богата история и марка да е бил обособен и регламентиран през 1756 г. по време на управлението на Маркиз де Помбал, съществува информация за лозята в този регион, датираща още от римско време. Споменава се за малки лозови масиви, обградени от гористи местности, отглеждани по бреговете на река Дору и основните ѝ притоци. Все пак, най-ранните данни за износ на вина от Дору се появяват чак през XVI в., когато са се изнасяли „Вина Ламегу“ (Дияш, 1947).

Те не са били ликьорни вина, но вече са имали много високо качество, особено отлежалите, произведени под ръководството на местните религиозни ордени или от едрите земевладелци.

Именно по инициатива на британските търговци, установили се в гр. Порто, разположен на около 100 км западно от региона, е станал известен и е започнал да се разпространява Портвайнг<sup>5</sup>. В тази ситуация броят на лозята бързо нараства като опит да се отговори на получените заявки, но нараства и броят на фалшификациите – продажби на вина с органолептични характеристики, различни от тези на местните вина. Следва поредица от кризи в региона. В този контекст, през 1756 г. (Марлинш, 1990 г.), след поредната криза в резултат на свръхпроизводство и пълните с вино складове, но ширещи се глад и малария в целия регион Дору, група едри местни земевладелци и някои търговци изпращат петиция до тогавашния министър-председател Маркиз де Помбал с предложение за разрешаване на проблема с кризите. Така е бил обособен и административно регламентиран виненият регион Дору, като едновременно с това е създадена и „Генералната земеделска компания по вината в Алту Дору“ – организация, регулираща целия добивен процес и производството на вино.

Западна граница на региона е била община Ме-зау Фриу, която и до днес е граница на лозарския регион Дору, а източна граница е бил Кашау Валеира, гранитен нос, който се е явявал пречка за корабоплаването по р. Дору на изток.

След известен период на социално и икономическо затишие, въпреки враждебността на прослойката английски износители, които смятали, че по този начин действията и контролът им върху цените се ограничават, през XIX в. следват няколко последователни кризи, които водят до свиване на търговията с Портвайн. Това е обусловено от размирния политически живот на национално и регионално ниво вследствие налагането на либералния режим, както и от френските инвазии (Марлинш, 1990). Предвид тогавашната нестабилност, през 1834 г. се отменя обособяването на границите на региона. По-късно те да са възстановени поради поредната поява на фалшицирани вина и непозволеното разпространение на насаждения, както и загърбване на „селекцията“ на сортовете. През 1865 г. следва нова отмяна на обособените граници на региона, като това положение се запазва до началото на XX в.

Към по-ранните грешки се прибавят разрушителните фитопатологични кризи, а именно – недостигът на бор, брашнестата мана, обикновената мана, но най-вече филуксерата през втората половина на XIX в. Настъпва дълбока социална и икономичес-

<sup>4</sup> Източник: Институт по вината в Дору и Порто

<sup>5</sup> Виното е приело названието на града, където се е намирало пристанището, от което се извършва износът.

ка криза с унищожаването на лозята, които собственици нямат средства да възстановят. В тези условия се регистрира масово изкупуване от търговците, и то за нищожни суми, на стопанствата, които се нуждаят от пълно обновяването на лозята.

Макар и бавно обновяването на лозята се осъществява, а също и възстановяването на региона, въпреки мрачната перспектива, свързана с нарастващата миграция на най-бедната част от населението към гр. Порто. Той е свързан с региона Дору чрез железопътна линия, построена в най-западната му част през 1879 г. Между 1880 г. и 1887 г. линията достига до най-източната част на региона, до границата с Испания при Барка де Алва (Пина, 2000).

С настъпването на ХХ в. регионът се опитва да оцелее в условията на нови кризи, възникнали в резултат на последователните фалшификации на Портвайн и излишъците от вино. През 1907 г. има пореден опит за контрол и обособяване на границите на региона. Нов закон ще се появи обаче едва през 1921 г., за да коригира предишните грешки и да утвърди границите, определени много преди това.

Тъй като кризите следват една след друга, през тридесетте години се появяват различни административно-политически органи за координиране на цялостния производствен цикъл на Портвайна. Така се зараждат професионалните сдружения, в които участват производителите. Тези организации са предшественици на „Каза ду Дору“, тъй като всички лозари от класифицирания регион Дору е трябвало задължително да се запишат в тях. „Каза ду Дору“ е институция, създадена с Наредба-закон от 18 ноември 1932 г. (Пина, 2007), на която е било възложено да отговаря за надзора на целия производствен сектор и дори за някои търговски аспекти.

Сред многобройните функции, които са били възложени на тази институция, се откроява контролът на нови насаждения с цел решаване на въпроса с хроничните излишъци и техническите нарушения. Друго нейно правомощие е било свързано с квотите за мътта (гроздов сок по време на ферментацията – бел. прев.), която да се „облагодетелства“<sup>6</sup>, т.е. става дума за вината, които получават разрешение да се превърнат в Портвайн, както и разпределението му между производителите. За тази цел „Каза ду Дору“ се позовава на работата на инж. Алвару Муреира да Фонсека, който през 1947/48 г. създава „метода на точкуване“ (Фонсека, 1948). При този метод се взимат предвид не само физическите характеристики на лозята, но и качеството на сортовете и други фактори, които влияят върху качеството на мътта. Съответно, за всяко лозаро-винарско стопанство се регистрират данни за собственика и резюме на техническите и физическите парамет-

ри като тип почва, наклон, надморска височина, средно разстояние между лозите, санитарен статус на лозята, отглеждани сортове лози, преобладаващи сортове и др. В съответствие с получените стойности, отразяващи качеството на мътта, въпросното стопанство е оценявано с „букви“. Първата буква, най-привилегирована и включваща гроздето с най-високо качество, е била определена като „А“, и е надхвърляла 1200 получени точки. Следваща е буквата „В“ за стопанствата, получили между 1001 и 1200 точки, а с буквата „С“ били оценявани стопанствата, получили 801–1000 точки, и така нататък, докато се стигне до буквата „F“ – последната, обхваната от „облагодетелстването“, и то само в години, когато е било необходимо. Стопанствата с по-ниски оценки, макар и интегрирани в класифицирания винен регион, не са могли да произведат Портвайн, а само други местни трапезни вина. Това оценяване е имало дълбоко отражение върху доходите на земеделските производители, тъй като дори цената на произведеното вино е търпяла намаление, пропорционално на по-ниското качество, както и на количеството вино, получило разрешение да се „облагодетелства“ в съответното стопанство.

Друг много бурен в административно-политически план период настъпва след революцията от 25 април 1974 г. „Каза ду Дору“ се опитва многократно да оцелее в условията на последователни опити за закриване ѝ. В действителност, разработен е нов устав, публикуван през 1989 г., който установява нейната финансова и административна автономия, макар и под министерски надзор. В същото време следват ограничения на правомощията ѝ, прехвърлени междуременно на други институции, като „Каза ду Дору“ единствено има право да контролира пазара на Качествените Вина с контролирано наименование за произход. Но и това е временно, тъй като тези правомощия също са били отменени. През 1995 г. се осъществява ново вътрешнобраншово преустройство в Региона, което дава началото на Вътрешнобраншовата комисия на класифицирания винен регион Дору.

През 2003 г. следва друга промяна – създаден е Институтът по вината в Дору и Порто – контролиращ институт, който иззема всички функции, принадлежали по-рано на Вътрешнобраншовата комисия на класифицирания винен регион Дору, като освен това му е възложено разпространението на вината от региона и координирането на търговския сектор. По този начин историческата институция „Каза ду Дору“ почти изцяло губи функциите си, без при това да е създаден и наложен друг орган за координиране на производствения сектор, а от това произтичат само негативни последици.

<sup>6</sup> Към мътта се добавя винен дестилат в технически определения срок, като по този начин се прекъсва ферментацията и естествените захари, съдържащи се в гроздето, се запазват във виното.

В момента нестабилността е очевидна, тъй като съчетава уязвимостта на „Каза ду Дору“, и следователно – на производствения сектор, – с лоша контрол на този сектор. Това позволява наличието на (не)контролирано разширяване на лозята и съответните излишци на вино: регионалната криза е факт, но потенциалът за преодоляването ѝ – също.

Настоящата икономическа и социална рамка: значението на лозаро-винарския сектор

Като се изключат регионалните градски центрове, които обуславят един ефективен сектор на услугите, благоприятстващ оставането в региона на квалифицирана работна ръка, при това младежи с техническо и професионално образование, което пък от своя страна, прави възможно оцеляването на лозарските традиции (Пина, 2009-та), именно лозаровинарството е секторът, който издържа местната икономика.

Предвид богатият опит, надхвърлящ 250 години, и конкретните специфики на региона, не е странно, че от XVIII век насам се правят опити да се обособи район, оторизиран да произвежда Портвайн и да се контролират техническите характеристики на този нектар. В този контекст трябва да подчертаем основните насоки в производствения сектор, проблемите и възможностите за развитие.

Според Селскостопанското преброяване от 1999 г., средният размер на земеделските стопанства в обособения регион Дору е малка, фиксирана на 2,5 ха, въпреки че в Байшу Коргу структурата на земеделските земи е по-проблемна. Там има населени места, в които средният размер на стопанствата не достига дори 2 ха. В Сима Коргу, и то само в най-привилегированите по отношение на лозарския сектор селища, има стопанства с над 5 ха. В Дору Супериор са често срещани средни стойности над 10 ха. Въпреки това, поради общоизвестните водни и едафични проблеми динамиката на последния подрайон се базира главно на разширяване на маслиновите и бадемовите насаждения, като жителите се възползват от субсидиите от ЕС, предназначени за тази цел.

Най-големите стопанства са разположени в Сима Коргу, като са предимно от корпоративен тип – една тенденция, която постепенно обхваща и Дору Супериор, където тези стопанства представляват 20 до 40 % от общия брой стопанства. Използва се и ситуацията, че все още има наличност на земи, чиито цени не са твърде завишени.

Но именно стопанствата под 2 ха от фамилен тип преобладават в числено отношение в областта Дору, което говори за голяма несигурност, дължаща се на тревожната структура на земеделските земи. Достатъчно е да се прибави и друга променлива – степента на раздробеност на земята – и реалността

добива още по-мрачни краски, тъй като тези стопанства имат малка обща площ и са разделени на 2 до 4 земеделски блока, при това разпръснати. Откроява се голяма раздробеност на земеделските стопанства, като често се срещат блокове с 2000 м<sup>2</sup> до 2500 м<sup>2</sup> площ – раздробеността е истински проблем в Дору, особено в Байшу Коргу. В Сима Коргу стойностите са най-обещаващи, въпреки че раздробеността на стопанствата също е значителна. Ако в селищата със силно корпоративно присъствие само в редки случаи земеделските блокове са повече от два на стопанство, то ситуацията е различна в селища с подчертано присъствие на стопанства от фамилен тип. Преобладават стопанствата, чиято използвана земеделска площ е била разделена на 5 до 10 блока (Пина, 2007) със среден размер на земеделския блок от 0,5 ха. Този сценарий се повтаря и в Дору Супериор, макар и с по-мекки нюанси. По този начин както механизацията, така и въвеждането на иновации са затруднени. (Сантуш, 2000). Освен това е необходим по-голям брой наемни работници, като така се получава недостиг на работна ръка за нормалното протичане на мероприятията, включени в регионалния селскостопански календар.

Въпреки посочените проблеми, класифицираният регион Дору продължава да се радва на известна икономическа жизнеспособност и вследствие на това – на социална стабилност. Тенденцията към срив на селското население обаче става още по-мрачна, когато си припомним, че останалото в региона население е застаряващо, с ниска грамотност, докато по-младите залагат предимно на дейности от сферата на услугите, които ще им дадат възможност освен за желаната икономическа стабилност, също така и за друг социален и икономически статут, по-висок от този на техните родители. Когато семейната ферма си струва усилието, то тогава те се посвещават на две професии едновременно, като увеличават по този начин доходите на населението от паралелна заетост в селското стопанство.

Как обаче да се пренебрегне липсата на работна ръка и последващото оскъпяване на по-специализирани дейности като поддръжането на овошки или лози, или поддръжката на много слаба земеделска структура, особено в Байшу Коргу (Пина, 2005)? Как да не обърнем внимание на (не)контролираното разширяване на лозята, водещо до свръхпроизводство и негативни отражения върху регионалната икономика (Пина, 2004). Всъщност, ако в началото на осемдесетте години на миналия век в региона е имало около 30 000 ха с лозя, в момента те вече надхвърлят 45 000 ха, което е израз на експанзионистичните стратегии на предприятията, производители/износители, които по този начин разширяват своето регионално влияние. Между впрочем традицията, липсата на капитал и инициатива, както и вече посочената земеделска структура и

недобрата пътна мрежа, връзват ръцете на около 40 000 малки производители, които упорито продължават да съществуват заедно с лозаро-винарските дейности във фамиленото си стопанство.

Накратко структурата на земеделските земи в региона Дору в началото на XXI в. е проблемна, особено в Байшу Коргу, но и с подчертана дуалистична същност. Докато стопанствата от корпоративен тип, с богат технически и финансов ресурс, разширяват дейността си, то фермите от фамилен тип, преобладаващи в числено отношение, продължават да съществуват с една структура, която е все по-зависима от липсата на капитал и на новаторски технически познания. Само обединяването в асоциации или кооперативните винарски изби могат да повлияят положително в тази насока (Ребелу, 1996), особено в най-бедните райони, където бъдещето изглежда по-мрачно.

Обединяването в асоциации или дори евентуалната консолидация на парцелите земеделска земя са необходими, но винаги са оставяни на заден план предвид културния профил на типичния производител на възраст и много силно привързан към фамиленото наследство. Поради това за налагането на това обединяване се изисква да се заложи на информацията и на образоването на същите тези производители и селскостопански работници, които действително опазват вековната природа и съхраняват едно наследство, което започва да открива мултифункционалността (Дружество за промотиране на фирми и инвестиции в Дору и Траз-уж-Монтеш, 2003). За тази цел трябва да се предприеме едно реструктуриране на съществуващата ситуация, с особен акцент върху структурата на земеделската земя, но включващо и подобряване на профила на фермерите и работниците в региона.

Необходимо е да се стимулира предприемачеството, като се увеличат проектите за реструктуриране, които да се възползват от субсидии от ЕС в рамките на PRODER (Министерство на земеделието, развитието на селските райони и рибарството, 2007). По този начин ще се засили развитието на тези традиционни, но и изтънчени с проблеми, както и с потенциал за развитие селски райони (Координационна комисия за регионално развитие на Северна Португалия, 2006). Точно в този контекст сред новите стратегии за регионално развитие мултифункционалността се очертава като една устойчива алтернатива.

Новите стратегии за регионално развитие: значението на туризма

След плахото въвеждане на селския туризъм в региона Дору в края на осемдесетте години на миналия век, в началото на XXI в. той се утвърждава изцяло, особено след класифицирането на лозарския регион от ЮНЕСКО като „Жив еволютивен пейзаж, Световно наследство“. Оттогава все повече на-

раства броят на големите и средни стопанства, които се включват в дейности, свързани със селския туризъм. В момента тяхното териториално разпространение е голямо, макар и с превес в Байшу Коргу. Като цяло, туризмът в селските райони обхваща имения с привилегирована ландшафтна рамка и забележително архитектурно наследство. Тези имения под ръководството на членове от семейството предлагат на гостите си дейности, които само по изключение са ограничени в рамките на самото имение и дават възможност за опознаване на Региона и на по-големите градски центрове, както и възможности за посещение на защитени територии и за участие в други дейности.

Въпреки значението на тези единици за селски туризъм, предвид стратегиите им за развитие, в които явно място заема мултифункционалността, капацитетът им за настаняване е ограничен, а освен това използването на туристическата им инфраструктура е с твърде сезонен характер. Съсредоточено е между май и октомври, а дори и с още по-висока честота – между август и септември, което обаче не е достатъчно за създаване и поддържане на устойчиво ендегенно динамично развитие. Въпреки всичко не е и за пренебрегване. Трябва да обърнем внимание и на човешкия ресурс – обикновено координаторът на дейностите в селския туризъм. Като се има предвид, че тази му дейност се допълва с производството на вино, като цяло координаторът е от мъжки пол, макар и все повече дами да се включват в динамизирането и координирането на проектите. Възрастта на заетите в селския туризъм е между 40 и 65 години, и дори в още по-широк диапазон, а тяхното техническо и културно образование е на университетско ниво (Пина, 2009).

Без съмнение се наблюдава пробуждане и излизане от инертността на управителите на тези средни и големи имения за селски туризъм, в чиято дейност високо се оценява значението най-вече на местния потенциал за развитие. Трябва обаче да се разширяват и диверсифицират предизвикателствата, като се инвестира по-специално в тяхното взаимно допълване – един от начините за увеличаване на заетостта (Пина, 2010). Всъщност възможността за откриване на работни места в тези единици за селски туризъм е ограничена, като освен това е сезонна или дори случайна. Тя се вписва често в отделни събития или в посрещане на големи групи, като служителите на постоянен трудов договор са изключение и не са повече от двама.

Като допълнение към гореспоменатите инициативи и след класифицирането на ландшафта като световно наследство се появили и други проекти от частен характер, много амбициозни и свързани с големи инвестиции. Става дума за инициативи в областта на луксозния туризъм, каквито представляват хотелите в селските райони, сред които има до-



ри четири и петзвездни хотели. Те са малки по размер, като основното им предимство е пленителната природа, сред която са разположени – по този начин те се опитват да преодолеят бедното предлагане в традиционните градски условия. Именно в градските центрове се намират по-големите хотелски звена, но при все това атрактивните природни и културни забележителности на региона Дору започват да се налагат все по-забележимо.

Социалният обхват на тази инициатива на местно и регионално ниво е значителен, предвид средата, в която демографският срив е безспорен факт.

Трябва да отбележим, че чрез тези предприемачески инвестиции в хотелски единици не само се опазва съществуващото наследство, но и се разпространяват други свързани дейности. Освен съществуването на Спа-услуги в последно време, хотелите предлагат възможности и за дегустация на вина и гастрономически изделия от региона, както и посещения на имения, с които имат споразумения. Предлагат още разходка с туристическо влакче и пътувания по р. Дору, което насърчава опознаването на региона, включително разнообразното архитектурно наследство, както и местните занаяти и друго нематериално културно наследство – например традиционни празници и обичаи, народната култура, и в крайна сметка, забележителната история на този природен район. Този подход се разпростира и в други допълващи инициативи, включително спортни дейности – тенденция, която улеснява привличането на всички членове на семейството, предлагайки развлечения за различните възрастови групи.

\* \* \*

Само чрез един мултифункционален подход, обхващащ всички социални слоеве, независимо дали са местни или приходящи, но наблягайки приоритетно на първите, които ефективно работят за опазването на регионалното наследство, ще се създадат условия за устойчиво динамично развитие. Освен това, предвид стратегическите предизвикателства, насочени към регионалното развитие, където маркетингът и рекламата са широко разпространени, включително на международно ниво, туризмът представлява още едно свързващо звено, една политика, която благоприятства оставането на високообразованото младо население в региона Дору. Освен това той привлича по-динамични и атрактивни кадри, които, следва да се подчертае, се интегрират в средата, без тя да губи от оригиналния си облик.

## Литература

Туризмът в долината на р. Дору. – Португалска агенция за инвестиции, Порто, 2003.

Калдаш, Ж. В., Ребелу, Ж. Technical efficiency and productivity growth in the farming system of the Douro

Region, Portugal: a stochastic frontier approach (SFA). В: Развитие и Селски райони в Европейското пространство, том 1, Португалска асоциация за регионално развитие, Куимбра, 2000, с. 91-108

Координационна комисия за регионално развитие на Северна Португалия. – План за развитие на туризма в долината на р. Дору. Мисията на Дору, Порто, 2006.

Дияш, А. Ламегу през шестнадесети век. – Изд. „Вейра Дору“, Ламегу, 1947.

Диунизиу, С. Непознатият Алту Дору, Изд. „Лелу и Ирмау“, Лисабон, 1977.

Фонсека, В. М. Методът на точкуване. – Пезу да Регуа, 1948.

Национален статистически институт на Португалия. Общи преброявания на населението (1864-2001). – Лисабон

Мартинш, М. А. Спомени за Портвайна. – Институт за социални науки, Лисабонски университет, Лисабон, 1990.

Мартинш, Л. За селските райони в регресия и за процеса на концентрация в градовете: Населението във вътрешната част на Северна Португалия. – В „Дору: изследвания и документи“, Порто, 1999.

Пина, И. Разширяване и адаптиране на лозята в Класифицирания винен регион Дору – някои проблеми. В: Сборник от V Конгрес по География в Португалия, Португалска асоциация на географите, Лисабон, 2004.

Пина, И. Някои аспекти на земеделската структура на лозаро-винарските стопанства в региона Дору. – В: Сборник от Втората международна среща по история на лозята и на Портвайна в долината на р. Дору, Група за изследвания на историята на лозарството в Дору и на Портвайна, година 10, том III, 19, Порто, 2005, с. 203-236.

Пина, И. Камбреш: един пример за многофункционалност в региона Дору. – В: „Сборник от X Иберийски симпозиум по география“, Унив. в Евура, Евура, 2005, с. 1-16 (CD ROM).

Пина, И. Алту Дору: променящо се пространство на контрастите. – Изд. „Импrensa насиунал каза да муеда“, Лисабон, 2007.

Пина, И. Икономическата динамика на Алту Дору през последните три десетилетия, с изострени поляризиращи тенденции. – В: „История на Дору и Портвайна“, том IV, глава VII, Изд. „Афронтаментуш“, Порто, 2009.

Пина, И. Социалната панорама в Алту Дору през втората половина на XX век до началото на XXI век: значителните демографски рецесии. – В: „История на Дору и Портвайна“, том IV, глава IV, Изд. „Афронтаментуш“, Порто, 2009.

Пина, И. Регионалният физико-географски субстрат: кратки бележки. В: „История на Дору и Портвайна“, том IV, глава I, Издателство Афронтаментуш, Порто, 2009.

Превод от португалски език:

**Кремена К. Попова**

преподавателка във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“

**Extreme landscape variability of rural regions in Portugal. Development possibilities exemplified by the classified wine-production region of Doru**

**Maria Helena Mesquita Pina**

Geography Department, Faculty of Arts and Humanities  
University of Porto, Portugal

**Summary**

Portugal is the westernmost country of mainland Europe and boasts a highly diversified, attractive landscape, ranging from a mountainous north to a south of rolling plains, with altitudes rarely going beyond 500 meters. This diversity is further intensified when we consider a varied subsoil cover and a Mediterranean-type climate, even though increased continentality becomes more evident in areas closer to the border with Spain.

This diversity and asymmetrical perspective can also be found when examining the social and economic dimensions. There is a very clear demographic and productive sector concentration on Portugal's coastal areas, leading to deeply problematic inland areas suffering from severe depopulation and economic stagnation/regression. The perspective is even bleaker if we focus on the agricultural sector. Demographic decline and the abandonment of agricultural holdings are endemic, with few exceptions. One of these is the Douro Demarcated Region, even though here too we find a range of deficiencies.

The emblematic Douro Demarcated Region not only produces a diversity of high quality wines, among which

Port wine naturally stands out, but also boasts a landscape that reflects close interaction between nature and human activity. Throughout its 250.000 hectares, terraces laden with vines rise up the slopes of the Douro River and its main tributaries, offering a highly attractive landscape that was partially classified as World Heritage in December 2001.

Having always the Douro River as its structuring element, the DDR does however reveal a high degree of heterogeneity, by which reason it is divided into three sub-regions: the "Baixo Corgo" (Lower Corgo) to the west, where some of the main urban centres are located, followed by the "Cima Corgo" (Upper Corgo) and, to the east, on the border with Spain, the "Douro Superior" (Higher Douro).

Although extremely appealing, the region is strife with major problems which have to be solved. Among these is the (dis)orderly expansion of the vineyards, resulting in excessive production, an ageing workforce in decline and, particularly, the inadequate land structure of the farmsteads. Indeed, it is the small family-based holdings that predominate, where over 65% of farmsteads are less than one hectare in area. This situation is more common in the Lower Corgo, a sub-region which is the "cradle" of the Douro wine sector.

However, winegrowing is not the region's sole economic mainstay. Since the 1980s, a multifunctional approach has taken root, a policy that has enhanced and boosted a diversity of endogenous potentialities. Thus, many multifaceted initiatives have been implemented aimed at increasing sustainability, particularly those related to tourism in rural areas (TER). However, various local actors still have to be mobilized, providing information, training and coordination to residents, and particularly to the projects that being proposed.